

Vizualna antropologija – osebne izkušnje in institucionalni vidiki / Visual Anthropology – Personal Experiences and Institutional Aspects. Ljubljana: Založba ZRC, 99–124.

MACDOUGALL, David

1978 *Ethnographic Film: Failure and Promise. Annual Review of Anthropology* 7: 405–425.

1998 *Transcultural Cinema.* New Jersey: Princeton University Press.

VALENTINČIČ FURLAN, Nadja

2019 Boris Kuhar in etnološki film. *Etnolog* 29: 159–183.

Nadja Valentinčič Furlan

Thomas Hylland Eriksen, *Planet aplikacij: Kako je pametni telefon spremenil svet.* Maribor: Aristej, 2023, 184 str.

277

Zakaj v poplavi publikacij in vsebin o pametnih telefonih in aplikacijah vzeti v roke knjigo priznanega norveškega socialnega antropologa? Kot pove sam, je delo socialnega antropologa ugotoviti, »kaj se dogaja, ne pa govoriti ljudem, kaj naj počnejo« (str. 8). Za razliko od pritoževanja nad tem, kaj slabega pametni telefoni počno ljudem, ali pa nasprotno omogočajo neslutene reči, ostaja Eriksen trezen proučevalec. Pravi, da ga k raziskovanju žene radovednost. V zvezi s pametnim telefonom si zastavi preprosto začetno vprašanje: »Kaj delaš z njim oziroma kaj ta svet dela s tabo?« (str. 12)

Celotno knjigo prežema temeljna dvojnost predmeta proučevanja, silna napetost med enim in drugim polom implikacij in posledic rabe pametnih telefonov. To je razvidno že iz kazala, saj je to razen prologa, uvodnega poglavja in epiloga (Ena aplikacija za vse – vse za eno aplikacijo, To ni telefon, Prihodnost roke) sestavljeno iz nasprotujočih si dvojic (Globalno in lokalno, Tu in tam, Zdaj in potem, Revno in bogato, Peščica in množica, Družabno in nedružabno, Blizu in daleč, Pametno in neumno, Zmešnjava in red, Svoboda in nadzor, Nujno in odvečno, Večno in bežno, Standardizirano in unikatno). Zdi se, da načrtno goji silno napetost med dvema nasprotujočima si silnicama, da lahko potem sklene z zdravorazumsko poanto ali namensko ambivalenco: »Jaz sem ambivalenten in čutim potrebo, da v tej zmešnjavi razvrščam in pospravljam.« (str. 13)

Število uporabnikov pametnega telefona je v kratki zgodovini manj kot dvajsetih let naraslo od nič na štiri milijarde uporabnikov. In to ne samo v »razvitem« svetu, temveč po vsem svetu. Tudi za revne prebivalce sveta je postal pametni telefon včasih pomembnejši od obroka hrane. Sedemdeset odstotkov Slovencev in Slovenk poseduje pametni telefon, medtem ko je delež pri revnih Indonezijcih in Indonezijkah petinšestdeset odstotkov. V nekaterih državah je raba pametnega telefona skoraj stoodstotna, denimo v Južni Koreji ali na Norveškem. Dostop do interneta ima 56 odstotkov prebivalcev planeta.

Kaj je pametni telefon, v čem se razlikuje od mobilnega telefona? Če se malo pošalimo, ga odlikuje ravno to, da ni namenjen telefoniranju. Običajno svojega sina ne uspem dobiti na telefon ali preko SMS-a. Če mu pošljem sporočilo na Instagramu, se mi takoj javi. Pametni telefon mora imeti številne aplikacije, pogosto tiste, ki jih uporabnikova generacija največ uporablja. Predpogoja rabe aplikacij na pametnem telefonu sta zaslon na dotik in internetna povezava (mobilno ali brezžično omrežje). S pametnim telefonom kličemo, pošiljamo sporočila, poslušamo glasbo, igramo igre, prebiramo novice, gledamo videe, filme, serije ali televizijo. Skratka, pametni telefon

je, kot ga poimenuje Eriksen, polimedij. »Pameten je zato, ker se ga da konfigurirati in ukrojit po meri skoraj neskončnih potreb uporabnikov« (str. 24–25).

Eriksen pravi, da sodobno literaturo o pametnih telefonih preveva nelagodje ob negativnih učinkih pametnih telefonov, kot sta osamljenost in odtujenost. Pretirana raba naj bi vodila v nespečnost in depresijo. Pametni telefon naj bi ogrožal poglobljeno branje in pridobivanje znanja. Z njegovo rabo se čedalje več pogovarjamo o nadzorovanju, platformski odvisnosti, narkomanski odvisnosti, kraji časa in možganski atrofiji. Še več, zaradi družbenih omrežij, katerih glavna naloga je obdržati posameznika na omrežju čim več časa, se komunikacija čedalje bolj polarizira in vodi v tabloidizacijo in agresijo.

278

Eriksen tu nastopi z navajanjem nasprotnih primerov. Njegov najbolj izrazit primer, ki se ponavlja skozi celotno knjigo, je sodobni begunec. Zanj je pametni telefon neprecenljiv, omogoča mu večjo svobodo gibanja in dodaja kanček nadzora nad svojim življenjem. V neki raziskavi med begunci v libanonskih in jordanskih taboriščih se je izkazalo, da ima 94 odstotkov moških in 67 odstotkov žensk pametni telefon. Zanje pametni telefon ni luksuzni predmet, temveč nuja. Preko mnogih aplikacij, ki so namenjene beguncem, lahko dobijo informacije o prostovoljnih organizacijah, o postopkih za vlaganje prošenj, kje se je varno srečati, katere socialne službe nudijo pomoč, kje se je mogoče prijaviti na jezikovne tečaje in podobno. Imeti telefon in ga znati spretno uporabljati igra v sodobnem migracijskem svetu ključno vlogo in pomeni za razliko od prej tudi drugačen status znotraj begunske skupnosti. Eriksen govori o beguncu iz Marseilla, za katerega je pametni telefon pomembnejši od čiste vode, strehe nad glavo in veljavnega osebnega dokumenta. Ob tem se tudi begunci pritožujejo, da jim mobilnik krade čas, da igrajo igrice in zabijajo čas na družbenih medijih. Eriksen navaja slikovit primer organizacije Predplačniška kartica za begunce in razseljence. Že samo dejstvo, da taka organizacija sploh obstaja, pove nekaj o tem, kako visoko v novem begunskem svetu kotirajo pametni telefoni.

V severnih deželah se pogovarjamo o negativnih platih pametnih telefonov, na jugu pa vidijo pametni telefon kot sredstvo za organizacijo življenja, za preverjanje cen in storitev, za graditev družinskega in socialnega življenja. Države vidijo pametne telefone kot naprave za povečevanje produktivnosti in gospodarske rasti. Zaradi hitre kitajske industrializacije in silnega zmanjšanja prevoznih stroškov, optičnih vlaken v morju in privatizacije zahodnih telekomunikacijskih podjetij se je pametni telefon razširil po vsej obli. In ta razvoj se je zgodil zelo hitro. V vasici v Bocvani, kjer še leta 1986 niso imeli niti tranzistorskega radia, imajo skoraj vsi odrasli mobilne telefone. Izjemno so pomembni za gospodarske dejavnosti, ki potrebujejo veliko usklajevanja z drugimi. Na ta način pametni telefoni izredno pospešijo gospodarsko dejavnost. Kenijski Masaji s telefoni preverjajo cene, pošiljajo fotografije živali in preko mobilne banke izpeljejo njihovo prodajo.

Eriksen poudarja, da pametni telefon v različnih družbah ne povzroča enakih posledic. Nekateri deli družbe se spremenijo hitro, drugi ne. Deli melanezijske družbe so se na primer spremenili zelo hitro (kokakola, radio), medtem ko se delovne navade, družinski odnosi ali verske vrednote spreminjajo počasi. Nekateri deli družb in kultur so imuni na zahteve pametnega telefona po sočasnosti in dosegljivosti. Eriksen tu navaja univerzitetna predavanja, spanje, hojo. Navkljub vsem razlikam med generacijami, deželami, spoli in razredi pa obstajajo skupne lastnosti, ki združujejo vse uporabnike pametnega telefona.

Eriksen skozi celotno knjigo prehaja med skrajnima poloma: pametni telefon naredi svet večji in manjši, naredi nas bolj pametne in bolj neumne, imamo dostop do neskončnega znanja in največjih trivialnosti, naša življenja postanejo bolj zabavna in bolj dolgočasna, smo bolj svobodni in bolj nadzorovani. Vseskozi nam daje vedeti, h kateremu polu se bolj nagiba, a obenem izpostavlja, da so implikacije rabe vezane na kontekst. Od tega, kje živite, katerega sloja in spola ste, kako ste informacijsko spretni, je odvisna vaša raba pametnega telefona. In ravno s predstavitvijo številnih primerov rab telefona s celega sveta kaže na raznolikost učinkov ter preseže raven, da bi bil pametni telefon le predmet moralne panike. Veliko reči zgolj nastavi in izpostavi kot problem in kot taka je knjiga odlično izhodišče za nadaljnje razprave, na primer o statusu »prosumenta« (na spletu smo producenti in konsumenti hkrati), o vprašanju našega brezplačnega dela za korporacije in posledične uvedbe univerzalnega temeljnega dohodka, o monopolih korporacij in aplikacij, o nadzorovanju, vprašanju ekologije pozornosti, kognitivnih učinkih rabe pametnih telefonov na dolgi rok in tako naprej.

279

Odlična knjiga za vsakogar, ki ga na stegnu ali ritnici skozi kavbojke tišči tista ploščata naprava.

Gregor Ilaš

Mojca Ramšak, *Antropologija vonja*. Ljubljana: Alma Mater Europaea – Fakulteta za humanistični študij, Institutum Studiorum Humanitatis, 2004, 372 str.

Znanstvena monografija *Antropologija vonja* doktorice Mojce Ramšak, profesorice antropologije in raziskovalke na področju etnologije, kulturne/socialne antropologije in folkloristike, je že ob izidu doživela zanimanje Unesca, ki je leta 2003 sprejel *Konvencijo o varovanju nesnovne kulturne dediščine*. Nesnovna kulturna dediščina »pomeni prakse, predstavitve, izraze, znanja, veščine in z njimi povezana orodja, predmete, izdelke in kulturne prostore, ki jih skupnosti, skupine in včasih tudi posamezniki prepoznajo kot del svoje kulturne dediščine. Skupnosti in skupine nesnovno kulturno dediščino, preneseno iz roda v rod, nenehno poustvarjajo kot odziv na svoje okolje, naravo in zgodovino, in zagotavlja občutek za identiteto in neprekinjenost s prejšnjimi generacijami, s čimer spodbuja spoštovanje do kulturne raznolikosti in človeške ustvarjalnosti.«

Avtorica ugotavlja, da navedena definicija vonja ne prepozna neposredno kot nesnovno dediščino, priznava pa z njim tesno povezane prakse. V obsežni znanstveni monografiji vsebinsko sledi Unescovi definiciji nesnovne kulturne dediščine, vendar naredi pomemben korak dlje. Vonj je osrednji predmet njenega raziskovanja in v monografiji dokaže, da je vonj kot neoprijemljiv in neopredmeten vidik pomembna sestavina nesnovne kulturne dediščine, ki daje estetsko, zgodovinsko, znanstveno ali družbeno vrednost preteklim, sedanjim in prihodnjim generacijam. Obsežno in sistematično znanstveno delo postavlja temelje antropološkemu razumevanju vonja in vohalne kulturne dediščine v slovenskem jezikovnem in geografskem prostoru.

Avtorici je čutna zaznava vonja vedno tudi del metode opazovanja z lastno udeležbo. Tako pri raziskovanju vonja in vonjav vključuje lastne izjemne senzorične sposobnosti